

2.5.1. Syntyvyys ja väestönkehitys

Marika Jalovaara, Eriarvoisuuden torjuminen niukkuuden aikana (TITA) ja NEFER -hanke, INVEST-lippulaiva

Syntyvyys on laskenut 10 viime vuoden aikana kaikissa Pohjoismaissa. Suomessa lasku on ollut voimakasta ja syntyvyys on nyt selvästi alempana kuin muissa Pohjoismaissa. Suomessa elinikäinen lapsettomuus on ollut poikkeuksellisen yleistä jo pitkään. Keskimääräiset lapsiluvut ovat kuitenkin poikenneet muista Pohjoismaista vähemmän, koska Suomessa myös monilapsisuus (3+ lasta) on yleisempää (Jalovaara et al. 2018; 2021).

Vuonna 2010 alkanutta syntyvyyden laskua pidetään yllättävänä, koska syntyvyys pysyi Pohjoismaissa pitkään korkeampana kuin monissa muissa Euroopan maissa. Vuoden 2010 jälkeinen syntyvyyden lasku ei johdu pelkästään lastensaannin siirtymisestä myöhemmälle iälle, vaan myös lopullisten lapsilukujen ennakoidaan jäävän pienemmiksi (Hellstrand et al. 2020). Syntyvyyden lasku koskee kaikkia alle 40-vuotiaiden naisten ikäryhmiä.

Uutta on, että syntyvyys on laskenut selvästi myös 30–34- ja 35–39-vuotiailla naisilla. Eniten kyse on siitä, että ensimmäisiä lapsia on syntynyt vähemmän, mutta lasku koskee myös toisia, kolmansia jne. lapsia. Eri ikäryhmiin ja pariteetteihin (syntymäjärjestys) vaikuttaa osin eri tekijät. Syntyvyyden laskuun johtavia syitä ovat muun muassa parisuhteiden muutos ja työllisyyden vaikutukset perheenmuodostukseen.

Puolisottomuus on yleistynyt ja parisuhteiden epävakaus kasvanut, mikä ei suoranaisesti ole eriarvoisuuskysymys, mutta liittyy kuitenkin erilaisiin yhteiskunnallisiin eriarvoisuuksiin. Avioituvuus on pienentynyt voimakkaasti eikä avoliittojen yleistyminen riitä paikkaamaan muutosta, jolloin puolisottomuus on yleistynyt. Lisäksi yhä suurempi osa pareista muuttaa erilleen ennen kuin parille syntyy lapsia (Rahnu & Jalovaara 2021). Sekä puolisottomuus että avo- ja avioerot ovat yleisimpiä miehillä ja naisilla, joilla ei ole korkea-asteen tutkintoa. Puolisottomuuden ja lapsettomuuden yhteys on hyvin voimakas. Esimerkiksi puolisottomista 33-vuotiaista miehistä 80 prosenttia on lapsettomia. Osa puolisottomista on äitejä tai isejä, mutta heilläkin seuraavan lapsen syntymisen todennäköisyys on pienempi, kun puolisoa ei ole. Lapsettomaksi jääneistä valtaosa ei ole ollut avioliitossa tai asunut pitkään puolison kanssa (Jalovaara & Fasang 2017). Puolisottomuus ja lapsettomuus myös vaikuttavat elämäntapoihin, etenkin miehillä ne ovat osa huono-osaisuuden kasautumista (Jalovaara & Fasang 2019).

Koulutuksen lisäksi työllisyys on tekijä, joka tukee perheenmuodostusta ja -vakautta. Työttömät, etenkin pitkäaikais- tai toistuvaistyöttömät, avioituvat tai muuttavat yhteen puolison kanssa harvemmin. Heillä eroriski on suurempi kuin työssäkäyvillä ja myös lapsia syntyy vähemmän (Jalovaara 2013). Poikkeuksena ovat nuorimmat ja heikoimmin koulutetut naiset. Alle 25-vuotiailla naisilla lastensaanti liittyy pikemmin huono-osaisuuteen (Miettinen & Jalovaara 2020).

Tutkimuksesta, jossa vertaillaan viittä Pohjoismaata ja syntyvyyden muutoksia kahden laman aikana ja jälkeen (1987–1999 ja 2003–2017), voidaan todeta seuraavaa: syntyvyys on vuoden 2010 jälkeen vajonnut selvästi voimakkaammin perusasteen koulutuksen varassa olevilla (naisilla). Syntyvyys on vajonnut myös korkeammin koulutetuilla naisilla, ainakin ensimmäisen lapsen kohdalla. Huomattava on, että näihin lukuihin heijastuu myös ajoitusmuutokset eli lastensaannin lykkääntyminen

myöhemmälle iälle. Lykkääntyminen myöhemmälle iälle on koskenut enemmän korkeasti koulutettuja.

Koulutusryhmittäiset erot perheenmuodostuksessa ja lapsiluvuissa ovat kehittyneet tavalla, jota kutsutaan kaksoispolarisaatioksi. Matalammin (perus- ja keskiaste) ja korkeammin koulutettujen perhe-elämäkulut ovat erilaistuneet. Lisäksi matalammin koulutettujen perhe-elämäkulut ovat kehittyneet kahteen suuntaan: yhtäältä elinikäinen lapsettomuus ja toisaalta monilapsisuus ovat yleistyneet. Jälkimmäiseen liittyy usein se, että lapsia on saatu useamman kuin yhden kumppanin kanssa. Korkeasti koulutetut ovat edelleen saaneet 2–3 lasta saman kumppanin kanssa (Jalovaara et al. 2021). Trendit koulutusryhmien välillä ovat erisuuntaisia. Esimerkiksi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista naisista yhä useampi on saanut vähintään yhden lapsen, eli elinikäinen lapsettomuus on heillä vähentynyt.